

Recht op zelfgekozen levenseinde niet aan Socrates te ontlenen

Leren van vroegchristelijke denkers

De mening dat de mens een autonoom wezen is en dus als enige verantwoordelijk voor zijn levenseinde, is een veel gehoord uitgangspunt in het huidige euthanasie-debat. Maar hoe valide is dat vertrekpunt eigenlijk? Theo Boer en Stef Groenewoud onderzochten de meningen van de kerkvaders en de oude filosofen over het zelfgekozen levenseinde.

In de eerste eeuwen na Christus groeide het christendom uit van een sekse met een paar honderd leden tot een godsdienst die bijna de hele Griekse en Romeinse cultuur stempelde. Die eerste eeuwen zijn voor ons huidige denken van een niet te onderschatten betekenis. Hoe dacht men destijds over medisch-ethische zaken? Valt er op dat terrein wat van de Vroege Kerk te leren? In een onderzoek dat werd gesubsidieerd door ZonMw, een instelling die gezondheidsonderzoek stimuleert, hebben wij ons een jaar lang met die vraag beziggehouden. Eén van de terreinen die wij onderzocht hebben, is de visie van de kerkvaders op het zelfgekozen levenseinde.

In moderne pleidooien voor het recht op een zachte, zelfgekozen dood wordt nogal eens teruggedaan naar filosofen uit de Oudheid - uit de tijd van voor de patristiek. Misschien moet dat ook wel: bij filosofen van na de Verlichting zul je weinig sympathie voor zelfdoding aantreffen. Hobbes wijst zelfdoding als tegennatuurlijk van de hand; Kant, de filosoof van de autonomie - aan hem hebben wij het huidige debat over 'Uit vrije wil' indirect mede te danken - wijst zelfdoding af omdat je daarmee je autonomie om zeep helpt. Zijn tegenvoeter, de utilist en liberaal Mill, stelt zelfdoding op één lijn met het jezelf verkopen als slaaf; en de existentiële filosoof Camus beschouwt zelfdoding als een mensenwaardige vlucht uit de hardheid van het bestaan, even verwerpelijk als illusies of religies. De lijst zou veel langer kunnen.

Tegen het beeld dat sommigen daarvan hebben, voerden echter ook in de Oudheid maar weinig filosofen een pleidooi voor zelfdoding. Zeker, de Stoïsche filosoof Seneca stierf door zelfdoding en eeuwen voor hem dronk de grote Socrates de gifbeker, in aanwezigheid van zijn vrienden, ook allemaal filosofen. Omdat zij dat met grote waardigheid deden, ging hun zelfdoding bekend staan als een soort voorbeeld-dood. Maar daarbij zou je bijna vergeten dat zowel Seneca als Socrates tot hun daad waren gedwongen. Vlak voor zijn dood sprak Socrates zich nog uitdrukkelijk uit tegen de eigenmachtigheid van een zelfgekozen dood. Ook de grote wijsgeren Aristoteles en Plato wezen zelfdoding af, net als Hippocrates, de grondlegger van de Westerse geneeskunst.

Stoa

Als de Kerkvaders zich eveneens keren tegen zelfdoding, is hun front vooral de Stoa, een wat jongere filosofische stroming. Volgens de Stoïci is het de bedoeling van een mensenleven om in waardigheid en vrijheid te leven volgens de natuur. Als de natuur het echter te bont maakt, mag

De kerkvaders en filosofen deden hun uitspraken in een wereld zonder mogelijkheden tot verdoving. Foto Wikicommons

een mens zich desnoods van het leven beroven. Augustinus gaat op dit punt in de aanval. Als je op het beslissende moment je lot niet draagt, ben je inconsequent. Als theoloog voegt hij daaraan toe dat het ware geluk van een mensvriendschap is met God, en die vriendschap is zelfs in het lijden nog springlevend. Net als Aristoteles noemt Augustinus zelfdoding eerder laf dan dapper.

Nu weten ook de Kerkvaders dat het leven een mens buitengewoon zwaar kan vallen. Maar ze weigeren zelfdoding als een oplossing voor dat lijden te zien. Veeleer zien ze zelfdoding als het veroorzaken van een nieuw

probleem. Lichaam en ziel, zo Augustinus, horen onlosmakelijk bij elkaar. Het lichaam is geen 'ornament' maar een wezenlijk bestanddeel van het menszijn.

Het lichaam is geen 'ornament' maar een wezenlijk bestanddeel van het menszijn

De gedachte dat je de ziel door het doden van het lichaam van zijn ellende kunt bevrijden, wijst hij af met een verwijzing naar de eenheid van die twee. Augusti-

nus ziet de zelfgekozen dood als nederlaag voor het leven. Wat is er aan de hand, vraagt hij zich af, wanneer wij onze natuurlijke hang om te leven opgeven? Is dat

niet nog een groter kwaad dan het kwaad dat we ermee denken te verhelpen? Justinus de Martelaar - zijn naam spreekt boekdelen - wijst zelfdoding als oplossing

voor vervolging af en citeert dan de cynische toon van zijn vervolgers: 'Dood toch uzelf, ga maar vast naar uw God!'

In plaats van de dood er actief bij te halen, dringen de *patres* aan op geduld, *patientia*. Expliciet en impliciet komen we in de geschriften van de *patres* desondanks wel een zeker begrip tegen voor de argumenten pro. In *De Civitate Dei* schrijft Augustinus: 'Er blijft nog maar één enkele reden over (...) om een zelfmoord nuttig te achten: dat men vreest om, door genot verleid of door pijn geteisterd, tot zonde te vervallen.' Maar ook dan is zelfdoding geen oplossing. De dood kan de poort zijn tot de verlossing van een mens maar, aldus Augustinus, 'die dood moet dan wel van elders komen'. Als de dood langzamer komt, hoeven wij haar niet af te weren. Geen vitalisme: tegen elke prijs doorbehandelen. En de indruk bestaat dat eindeloos doorbehandelen in de huidige tijd één van de oorzaken kan zijn van een euthanasie-verzoek.

Pijn

Bij het lezen van de Kerkvaders, van hun stellige afwijzen van zelfdoding en van hun aandringen op geduld, kwam ons een citaat uit *The Problem of Pain* van C.S. Lewis in gedachten: 'Leg dit boek terzijde en probeer vijf minuten stil te staan bij het feit dat alle grote religies vanaf het begin werden geprekeerd en in praktijk gebracht in een wereld zonder chloroform'. In de studie die wij van de Kerkvaders hebben gemaakt, zijn we meermaals gestuit op veelal elendige details over wat mensen elkaar aandoen, over de ernst en de duur van ziekten, over de bezoeken van een pijnlijke dood en over het schrikbarende tekort aan mogelijkheden om daar wat aan te doen.

Dat de *patres* de dood weliswaar verwelkomen, maar haar er desondanks nooit actief bij halen, dat zij aandringen op geduld, kunnen we niet afdoen als een vorm van achterhaald moralisme. Mét vele filosofen voor hen, en gesteund door de bij uitstek christelijke overtuiging dat God in het lijden bij mensen kan zijn - christenen kennen een gekruisigde God - wijzen ze mensen een weg om het onafwendbare lijden te doorstaan. Die stem uit de traditie mag niet verloren gaan.

Theo Boer en Stef Groenewoud

Dr. Theo Boer is ethicus bij de Protestantse Theologische Universiteit, dr. Stef Groenewoud is senior manager bij KPMG Plexus en voorheen directeur van het Lindeboom Instituut. Het onderzoeksrapport is gratis te bestellen bij www.zonmw.nl.